

УДК 338.1:330341

Матросова В.О.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри організації виробництва та управління персоналом
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАРОЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ПАРАДИГМИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Досліджено основні критерії проблемності нарощення економічного потенціалу всупереч базовим законам стійкого розвитку. Надано результати пошуку оптимальних пріоритетів на основі обґрунтованої стратегії стійкого соціально-економічного розвитку суспільства. Запропонований балансовий метод оптимальної пропорційності інтересів системи, мінімізації ресурсних витрат та соціально-еколого-економічної системи.

Ключові слова: економічне зростання, розвиток, економічний потенціал, стійкість, ресурси.

Матросова В.А. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАРАЩИВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В КОНТЕКСТЕ НОВОЙ ПАРАДИГМЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Исследованы основные критерии проблемности наращивания экономического потенциала вопреки базовым законам устойчивого развития. Предоставлены результаты поиска оптимальных приоритетов на основе обоснованной стратегии устойчивого социально-экономического развития общества. Предложен балансовый метод оптимальной пропорциональности интересов системы, минимизации ресурсных расходов и социальноэколого-экономической системы.

Ключевые слова: экономический рост, развитие, экономический потенциал, устойчивость, ресурсы.

Matrosova V.A. MODERN PROBLEMS OF INCREASE OF ECONOMIC POTENTIAL ARE IN CONTEXT OF NEW PARADIGM OF STEADY DEVELOPMENT

The basic criteria of problem of increase of economic potential are investigational despite the base laws of steady development. The given results of search of optimal priorities are on the basis of reasonable strategy of steady socio-economic development of society. Offered balance method of optimal proportion of interests of the system, minimization of resource charges and соціально-еколого-економічної system.

Keywords: the economy growth, development, economic potential, stability, resources.

Постановка проблеми. Економічний потенціал – доволі містка та структурно складна категорія. Комплексний підхід до оцінки економічного потенціалу суб'єкта господарювання дає можливість системного аналізу можливостей підприємства на основі ієрархічно-рівневого, балансового, функціонально-галузевого та результативного підходів [1, с. 311]. На сучасному етапі одною з основних проблем постає проблема економічного росту, нарощення потенціалу суб'єктів господарювання за умови збереження соціально-економічної стійкості та додержання основних принципів сталого розвитку.

Досягнення стійкого розвитку – одна з найбільш актуальних проблем, які стоять перед людством в контексті забезпечення економічного зростання, збереження та відновлення ресурсної бази та навколишнього середовища придатного для життя майбутніх поколінь. Стійкість економічного розвитку представляє собою такий стан економіки, при якому стабілізуються вихідні або кінцеві параметри розвитку економічних, соціальних та екологічних показників.

Оскільки поняття стійкого розвитку на даному етапі фактично ідентифікується із поняттями соціально-економічної стабільності та стійкого відтворення, наукові дослідження із даної тематики мають увійти в русло аналізу системи «соціум – виробництво – екологія» у вимірі «ефективність діяльності – стійкість – зростання» на основі мережевої взаємодії даних категорій та вибору адекватних бізнес-моделей та їх комбінацій з ціллю винайдення концептуально нового підходу до оптимізації економічного розвитку, формування та реалізації економічного потенціалу промислових підприємств в сучасних умовах глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями проблем економічного розвитку та економічної стійкості займалися такі класики, як Й. Шумпетер, В. Леонтьєв, Л. Абалкін, П. Буніч,

Н. Лебедева, Е. Стоянова, Е. Лобанова та інші. Теорію стійкості функціонування складних систем розвивали такі вчені, як В. Арнольд, Д. Джозеф, Ж. Йосс, М. Месарович, М. Моїсєєв, М. Морішима, А. Орлов, В. Острейковський, Я. Такахара та ін. Переважна увага дослідників зосереджена на її фінансових аспектах. Хоча стійкість – це комплексна категорія, що не може бути обмежена відображенням лише якогось одного аспекта діяльності суб'єкта господарювання. Оскільки на даний час гостро постала проблема залежності природозбереження та виживання людства від масштабів нарощення промисловості, саме цей аспект має стати провідним.

Дослідженням питання економічної стійкості підприємств в умовах багатоваріантності, взаємопов'язаності та динамічності чинників зовнішнього і внутрішнього середовища займалися Ареф'єва, Афанасьєв, В. Беренс, Ю. Бріггем, Дж. К. Ван Хорн, О. Василенко, Д. Городинська, В. Іванов, А. Кузнецов, Є. Кучерова, Л. Мельник, М. Морішима, І. Омельченко, У. Оучі, О. Пономаренко, О. Раєвнева, Л. Родіонова, В. Самуляк, А. Севастьянов, В. Семенов, Ю. Сімех, С. Тхор, Р. Фатхутдинов, Е. Хелферт, Н. Холт, Н. Шандова, В. Ячменьова та ін. Проте вказані науковці не диференціюють стабілізаційну та динамічну стійкість (стійкість функціонування та стійкість розвитку), фактично розглядаючи стійкість як моментну, інтервальну характеристику економічної системи у стані тимчасової рівноваги.

Незважаючи на значні досягнення у даній сфері стійкого росту та розвитку, постає необхідність критеріального визначення обмеженості економічного росту та безсистемного нарощення економічного потенціалу у контексті соціально-екологічних проблем сучасності, які зрли останні сторіччя.

Мета статті та постановка задачі. В сучасних умовах поняття стійкого соціально-економічного

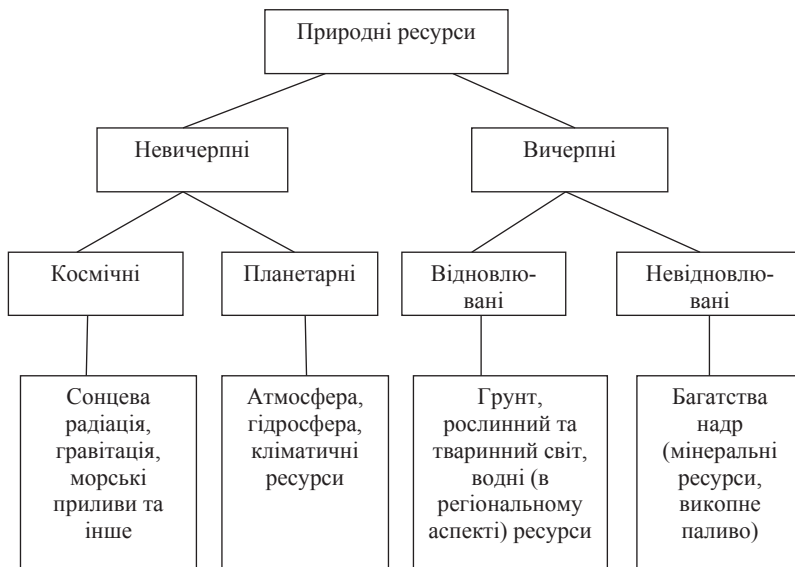

Рис. 1. Схема класифікації природних ресурсів [2, с. 23]

розвитку, пов'язане із задоволенням кінцевих потреб суспільства та забезпеченням відтворюючої функції системи, має базуватися на *балансовому методі оптимальної пропорційності інтересів системи*, мінімізації ресурсних витрат та соціально-еколого-економічної безпеки. Мета статті – визначити основні критерії проблемності безсистемного нарощення економічного потенціалу суб'єктів господарювання, яке порушує базові закони стійкості системи. Стійкість має базуватися на пошуку оптимальних пріоритетів на основі існуючого потенціалу та певної обґрунтованої стратегії, яка не має протиріч із глобальною концепцією стійкого соціально-економічного розвитку суспільства. Маємо урахувати такі аспекти локальної економічної системи:

- певні територіальні та національні специфічні особливості, пов'язані із умовами виробництва, ресурсним потенціалом, менталітетом населення, рівнем освіти та поінформованості;

- рівень національної економіки, її підйом або падіння на певних етапах, оскільки економічний підйом підживлює всі економічні показники, формує стійкий рівень платоспроможного попиту на основі покращення рівня життя, протилежні умови будуть спостерігатися при економічних падіннях.

Основний матеріал. В основу стійкого розвитку сучасного світу поставлений основний принцип: виживання та розвиток цивілізації за умови збереження навколишньої природної середовища та біосфери. Тобто стійкий розвиток – це гармонійний (збалансований) розвиток суспільства та навколишнього середовища. Стійка економіка передбачає перехід від сучасної системи використання ресурсів до нової системи

збереження та відтворення ресурсної бази, науково-виробнича сфера має віднайти баланс використання та відновлення природних ресурсів, що власне є балансом між сучасним та майбутніми поколіннями.

Природні ресурси є основною частиною економічних ресурсів, вони є одночасно факторами середовища та факторами виробництва, які мають такі ознаки [2, с. 23]:

- утворюють вхідні ланки природних та господарських циклів, є необхідними учасниками та носіями функції корисності;

- мають вимірюване кількісне вираження: масу, об'єм, щільність, концентрацію, інтенсивність, міцність, вартість;

- при змінах у часі підкорюються фундаментальним законам збереження.

Існує декілька підходів до класифікації природних ресурсів (табл. 1):

Більш наочно розподіл природних ресурсів на вичерпні та невичерпні можна побачити на рисунку 1.

Щодо невичерпних та відновлювальних ресурсів, у планетарних масштабах та нових техносферних умовах XX та XXI сторіч діє *закон обмеженості (вичерпності) всіх природних ресурсів*. Для різних відновлювальних ресурсів (тепло, атмосферна волога, опади, прісна вода, енергія вітру, хвиль та течій, ґрунти, живі організми) існує *межа швидкості вилучення та ступінь вичерпності*, після перевищення яких вже неможливе відновлення, оскільки порушується природний режим даного ресурсу. Порушення закону обмеженості та вичерпності природних ресурсів та межі швидкості вилучення призводить до порушення основних принципів сталого розвитку та стійкості соціально-економічної системи в глобальних масштабах.

Порівняння виробничих і природних потенціалів території – одне з актуальних завдань промислової політики, без вирішення якої неможливе створення науково обґрунтованої системи економічних регламентацій, які корелюють із об'єктивними екологічними обмеженнями. Порівняння не зводиться лише до підпорядкування екологічному імперативу – вимоги природних систем і їх захисників зменшити індустріальну експансію. Збалансованість потрібна не лише природним комплексам і місцю існування людей, але і самому господарству. Збалансованість соціально-економічної та екологічно-промислової системи має природоохоронне і економічне значення: рівноважне сполучення виробничих і екологічних процесів не стільки змушує до обмеження вхідних потужностей, скільки пропонує додатковий

Таблиця 1

Типи класифікацій природних ресурсів

№ п/п	Класифікаційна ознака	Принцип класифікації	Класифікаційні елементи
1	Природна класифікація	Класифікація ресурсів за компонентами природного середовища	Наземні, мінеральні, водні, кліматичні, рослинні, тваринні та інші
2	Господарська класифікація	Класифікація ресурсів за галузеву приналежністю	Ресурси паливно-енергетичного комплексу, металургії, машинобудування, хімічної промисловості, сільського господарства та інші
3	Еколого-економічна класифікація	Класифікація природних ресурсів за ознаками вичерпності	Вичерпні та невичерпні

економічний інструмент контролю ефективності виробництва. Економічне зростання, що перевищує поріг допустимих навантажень, виступає як основний дестабілізуючий чинник для довкілля.

Саме тому порівняння і узгодження економічних і природних потенціалів і формування еколого-економічної системи має бути предметом економічної теорії і практики. Сама по собі процедура порівняння ґрунтується на визначенні і зіставленні *екологічної техномісткості території* (ЕМТТ) і *природомісткості господарства території* (ПМГТ). Ця процедура практично співпадає з оцінкою безпеки територіальних комплексів [2, с. 37].

Поняття економічної стійкості зазнало трансформацій в процесі наукових досліджень у призмі еволюційного розвитку теорії економіки, заснованого на тому, що через певні проміжки часу домінуючий технологічний уклад змінюється іншим більш ефективним. До кінця XX сторіччя перехід укладів незмінно супроводжувався нарощуванням масштабів виробництва, продуктивності праці, ускладненням господарських зв'язків. Починаючи з кінця XX сторіччя і на початку XXI сторіччя людство на чолі з науковою спільнотою поставило під сумнів необхідність та, головне, безпечність економічного нарощування та масштабування на тлі існуючих принципів ефективності виробництва. Основою формування концепції стійкого розвитку має стати ідея динамічно збалансованої взаємодії економічної, соціальної та екологічної сфер суспільного розвитку.

Загальна стійкість може бути розрахована як інтегральний коефіцієнт за середньою геометричною, яка включає в себе економічну, фінансову, екологічну та соціальну компоненти [на основі 3]:

$$K_{\text{заг.ст.}} = \sqrt[4]{K_{\text{вир.ст.}} + K_{\text{фін.ст.}} + K_{\text{екол.ст.}} + K_{\text{соц.ст.}}}, \quad (1)$$

де $K_{\text{заг.ст.}}$ – коефіцієнт загальної стійкості;
 $K_{\text{вир.ст.}}$ – коефіцієнт виробничої стійкості;
 $K_{\text{фін.ст.}}$ – коефіцієнт фінансової стійкості;
 $K_{\text{екол.ст.}}$ – коефіцієнт екологічної стійкості;
 $K_{\text{соц.ст.}}$ – коефіцієнт соціальної стійкості.

В рамках загального поняття *стійкості* є більш вузьке та приватне поняття *«стабільність»*, яке є характеристикою незмінності та постійності статичних характеристик параметрів або динаміки їх розвитку. Втім стабільність забезпечується за рахунок *рівноваги*, яка є важливою умовою ефективного функціонування системи, позитивного та передбаченого розвитку. Тому в будь-якій системі має бути присутній механізм виявлення реакції на змінні параметри, запобігання дисбалансам та швидкого повернення в стійкий стан.

Стабільність економічного розвитку може мати статичний та динамічний характер:

1. Статичний характер економічна стабільність має за умови підтримки стабільності заданого рівня кінцевих економічних показників, це *стабілізаційна стійкість*.

2. Динамічний характер економічна стабільність має за умови підтримки стабільності темпів приросту певних показників економічного росту, це *динамічна стійкість*.

Стійкий розвиток як концепція, припускає забезпечення балансу між рішенням соціально-економічних проблем і збереженням довкілля, задоволенням життєвих потреб відповідно до норм здорового способу життя, а також збереження можливості задоволення таких потреб майбутніми поколіннями. У такому контексті стійкий розвиток економіки слід розуміти як розвиток господарства в широкому зна-

ченні цього слова, тобто сукупності усіх засобів, предметів, речей, субстанцій матеріального і духовного характеру, які використовуються людьми в цілях забезпечення умов життя, задоволення потреб при збереженні можливості відтворення життя людей, підтримки і поліпшення їх умови існування.

Розуміння галузі, окремого підприємства як частини економіки, області виробничо-економічної діяльності дозволяє нам визначити поняття «стійкий розвиток економіки» як розвиток за позначеною траєкторією досягнення заданих орієнтирів, або з мінімальними відхиленнями значень параметрів розвитку від цієї траєкторії. Таким чином, стійкість розвитку економіки в цілому, окремих галузей та суб'єктів господарювання припускає [5]:

1. Наявність заданих орієнтирів розвитку. У рамках заданої концепції генеральним орієнтиром стійкого розвитку економіки є максимальне задоволення потреб людей при збереженні такої можливості для майбутніх поколінь. Генеральний орієнтир конкретизується в системі деталізованих орієнтирів.

2. Позначення траєкторії досягнення заданих орієнтирів. Розвиток, як процес досягнення певної мети, може здійснюватися з різною мірою інтенсивності на окремих його етапах.

3. Можливість коригування зміни напрямів розвитку (відхилень від позначеної траєкторії), чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, що виникають із-за взаємодії.

4. Збереження стійкості розвитку системи галузі в цілому за наявності змін інтенсивності і/або напрямів розвитку в окремих її складових.

5. Наявність системи оцінок, що дозволяють оцінити рівень розвитку і міру його стійкості.

Розвиток є неминучим процесом, проте обов'язковою є наявність здатності до стійкого розвитку. Здатність до стійкого розвитку визначають властиві їй економічний, науково-технічний потенціал; рівень економічного розвитку; наявність і міра розвиненості системних властивостей, що характеризують зв'язок економіки, галузі або підприємства із зовнішнім середовищем. Велику роль в цьому процесі відіграє наявність і розвиненість системних властивостей, що характеризують кількісні та якісні параметри розвитку.

Економічне зростання це фактично збільшення вартісних та фізичних масштабів, а також поліпшення якості використання основних факторів виробництва: труда, технологій, природних ресурсів та підприємницької здібності. Важлива концентрація уваги не тільки на кількісній стороні даного питання (екстенсивний тип росту), а й на якісній стороні (інтенсивний тип росту): ефективності використання засобів виробництва, рівні продуктивності праці, кваліфікації робочої сили, ступені прогресивності виробничих технологій, екологічної безпеки виробництва, збалансованості виробничої системи та економіки в цілому.

Покращення якості використання ресурсів може в значному ступені впливати на рівень зростання економічних об'єктів, тим не менш процес зростання призводить до збільшення потреби у виробничих ресурсах в їх сукупній величині. Саме збільшення вхідних факторів та більш ефективне їх використання призведе до зростання кінцевих результатів виробництва. Перше питання, яке постає: можливості (потенціал) росту факторів виробництва та ефективності їх використання.

Наступне питання – які фізичні межі зростання. Зростання методом простого масштабування та копі-

ювання з часом вичерпає запас міцності системи та призведе до кризи об'єкта зростання. Будь-яка система має оновлюватися та пристосовуватися до змін в оточуючому середовищі, що є універсальним способом виживання. Тому зростання економічної системи має супроводжуватися якісними змінами в складі, структурі та функціях, що буде означати перехід від простого зростання до розвитку складної системи.

За умови прискореного зростання та дисбалансу щодо якісних змін може створитися загроза подальшого існування зростаючого об'єкту, оскільки таке зростання може призвести до негативних наслідків у подальшому. Розвиток це перехід до більш досконалого (прогресивна форма розвитку), або менш досконалого стану (регресивна форма розвитку). *Стійкий економічний розвиток має базуватися на забезпеченні росту, ефективності та оптимальної алокації (розподілу) ресурсів* [4, с. 15].

Таким чином, економічний потенціал в контексті нової парадигми стратегічного розвитку – це шкала дійсних та потенційних можливостей підприємства, як елемента загальної економічної системи, у даному просторі, на даний період часу, в рамках заданої системи та за даних умов існування в розрізі комплексних значень стану економічної системи, наявного фінансово-економічного стану підприємства, резервів та ефективності діяльності, з одного боку, та чітко і кількісно визначених стратегічних цілей, з іншого боку, яка функціонує згідно принципів реалізації об'єктивно закладеної у природі тенденції до оптимального розвитку, забезпечує максимально повне задоволення потреб суспільства при раціональному використанні всіх ресурсів та задовольняє основним критеріям стійкого стратегічного розвитку:

- споживання ресурсів $\rightarrow \min$;
- споживання енергії $\rightarrow \min$;
- викиди вуглецю $\rightarrow 0$;
- інші шкідливі викиди та викиди пару $\rightarrow 0$;
- відходи $\rightarrow 0$;
- якість умов праці та соціального забезпечення $\rightarrow \max$;
- якість життя $\rightarrow \max$.

Висновки. Одною з серйозних сучасних проблем постає масштаб економіки на макроекономічному та локальних рівнях, його стійкість та узгодження із екологічною системою життєзабезпечення, актуалізація питань відповідальної алокації ресурсів. Із цього можна зробити висновок, що короткострокові та довгострокові ефекти економічного зростання можуть мати різний зміст на наповнення. Стійкість системи у довгостроковому періоді виражається в її здатності до стратегічного напрямку розвитку під впливом факторів ендогенного та екзогенного типу, здатності до системних перетворень, коли одні елементи системи не ростуть на шкоду іншим, а прогресивні зміни елементів призводять до адекватних перетворень всієї системи.

При дослідженні категорії «стійкість розвитку соціально-економічної системи» доцільно враховувати різні аспекти застосування терміну «стійкість». Так, стійкість руху трактується, як здатність системи, що рухається під дією докладених сил механічної системи майже не відхилятися від цього руху при будь-яких незначних випадкових діях. Рух, що не має цієї здатності, є нестійким, а умови, при яких має місце стійкість руху, називають критерієм стійкості. Стійкість рівноваги припускає здатність механічної системи, що знаходиться під дією сил в рівновазі,

після незначного відхилення повертатися в положення рівноваги. Стійкість системи в математиці означає здатність динамічної системи зберігати рух поблизу деякої наміченої траєкторії (підтримка заданого режиму функціонування), незважаючи на малі збурення, що впливають на систему. Таким чином, в наявності загальні риси в характеристиці поняття «стійкість» для різних сутностей [5]:

- здатність системи до відновлення параметрів після дії;
- здатність системи до збереження параметрів при дії.

Поняття стійкості в економіці може бути визнане аналогічним поняттю стійкості в фізиці та математиці. Наявність зворотних зв'язків (збурень) в системі взаємодії економічних суб'єктів може призвести до нерівномірності, нестійкості її розвитку, що виражається у збільшенні або зниженні його темпів. Зниження темпів розвитку соціально-економічної системи не можна однозначно вважати ознакою нестійкості. Часто невеликі погіршення деякого критерію на малому відрізку часу спеціально створюються з метою накопичення ресурсів для майбутнього ривка в економіці. Проте зниження темпів розвитку може призводити до безповоротних негативних наслідків.

Слід виділяти два рівні нерівномірності: нестійке функціонування у великому і нестійке функціонування в малому. Нестійкість в малому є локальною нестійкістю частини, яка трохи впливає на загальне функціонування соціально-економічної системи. При цьому нестійкість в малому може викликати нестійкість у великому і, ймовірно, у функціонуванні системи в цілому, якщо зниження темпів розвитку частини економічної системи перешкоджає збільшенню темпів розвитку економічної системи в цілому. Економічну стійкість можна розуміти як наявність можливостей і їх використання для нейтралізації дій і умов, які погіршують параметри траєкторії розвитку.

Таким чином, економічне зростання та економічний розвиток тісно взаємопов'язані, з одного боку, та незалежні процеси, з іншого боку, які за певних умов можуть мати різноспрямований вектор руху. На сучасному етапі наукових досліджень аксіоматичним є вихід теорії економічного зростання за межі спеціалізованого вивчення економічних складових суспільної системи та пошук причинно-наслідкових зв'язків і взаємозалежностей економічної, соціальної та екологічної компонент.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Комплексний підхід до оцінки економічного потенціалу підприємства. В.О. Матросова // Наука й економіка. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. Випуск 4 (28). Том 1. – Хмельницький, 2012. – С. 307-312.
2. Акімова Т.А., Кузьмін А.П., Хаскін В.В. Екологія. Природа – Человек – Техника: учебник для вузов [Електронний ресурс] – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 343 с.
3. Дохолян А.С. Проблемы устойчивого развития экономики региона [Електронний ресурс] // Современные проблемы науки и образования. – М. – 2011. – № 5.
4. Проблемы обеспечения устойчивого роста российской экономики. В.А. Перепелкин // Труды Минского института управления. – 2007. – № 2. – С. 14-18.
5. Механизмы устойчивого развития экономики отрасли. Щербенко Е.В. [Електронний ресурс] // Проблемы современной экономики, Санкт-Петербург, № 3 (27), 2008.